

Vilhelm Borg og Christian Groth: Universitetet og arbejderbevægelse

I dette afsnit tages studenternes forhold til og rolle i arbejderbevægelsen op. Denne problematik behandles ud fra en analyse af universitetets stilling som det senkapitalistiske samfunds kundskabsfabrik. Til illustration heraf og som et eksempel på, hvorfor lydighed fra studenternes side ville være usolidarisk over for arbejderne, gennemgås udviklingen af den borgerlige arbejdspsykologi og dens funktion som et redskab til at opretholde og intensivere udbytningen af arbejderne. Dernæst behandles grundlaget for solidaritet mellem arbejdere og studenter på basis af en sammenligning af deres respektive eksistensvilkår, der, selv om de ikke er »parallelle« (som det undertiden hævdes), dog indebærer et fundamentalt interessefællesskab. Der skitseres til sidst en strategi for studenternes aktive indsats i klassekampen under senkapitalismens betingelser med hovedvægten på mulighederne for på universitetet at skabe en baggrund for en teoretisk og praktisk aktivitet, der er et led i denne kamp.

Teser om universiteternes indordning under de kapitalistiske produktionsprocesser

Som følge af en stigende efterspørgsel efter videnskabeligt uddannet arbejdskraft, har der i dette århundredes kapitalistiske samfund været en uimodståelig tendens til, at universiteterne og de højere læreanstalter indordnes under og tilpasses til produktionsprocessen, en indordning, som regeringens styrelseslov blot er det juridiske udtryk for.

Denne stigende efterspørgsel har gjort sig gældende i flere forskellige henseender, som her kort skal opregnes:

1. I industrialismens første tidsalder foretoges de tekniske fornyelser af produktionsmetoderne af håndværkere og opfindere, som ikke havde nogen kontakt med universiteterne og videnskaben. Senere, især med opkomsten af de nye industrigrene, den elektroniske og kemiske industri, opstod der stærkt forøgede krav om en videnskabelig uddannet arbejdskraft. Desuden har industriens behov for en planmæssig udvikling og koordination af de tekniske fornyelser og hurtig udnyttelse af disse i produktion og afsætning forøget denne efterspørgsel.

Og forskning og uddannelse af videnskabelig arbejdskraft spiller en afgørende rolle for, at rustningsindustrien¹ kan opfylde den funktion som stabilisator for den kapitalistiske økonomi, som den under og efter den anden verdenskrig har fået. Dette hører til baggrunden for universiteternes ekspansion og de naturvidenskabelige studie- og forskningsretningers større relative betydning på de højere læreanstalter.

2. Under den tidligere kapitalisme investerede den enkelte kapitalist dér, hvor der var størst mulig udsigt til profit på kort sigt. Det medførte selvforstærkende kriser med overproduktion, arbejdsløshed o.s.v. Dette var udtryk for, at kapitalismens funktionsduelighed var afhængig af en vis form for planlægning, hvilket de store monopolkoncerner og staten i stigende grad har tilgodeset. Deraf fulgte behovet for videnskabeligt uddannet arbejdskraft, som behersker metoder til udforskning af afsætningsmarkeder og til langtidsplanlægning. Dette tilhører baggrunden for uddannelse af økonomer, jurister, sociologer og planlæggere.

3. Konkurrencen i de kapitalistiske lande driver kapitalen til en hurtigere udvikling af

produktivkræfterne og til en stigende mekanisering og automatisering. Dette kan føre til at profittaten falder, hvis ikke kapitalen forøger udbytningen ved en mere intensiv udnyttelse af arbejdskraften, både den individuelle arbejders arbejdskraft og den produktive kraft, der dannes ved at indordne arbejderne i arbejdsgrupper. Dette er baggrunden for udviklingen af arbejdspsykologien, som vi vil beskrive nærmere i det følgende afsnit.

4. Den intensiverede udnyttelse af arbejdskraften stiller stærkt forøgede krav til denne. Det bevirker at en større og større del af arbejderne kommer til at lide under denne intensivering og i kortere eller længere tid er ude af stand til at arbejde. (Denne intensivering og dens virkning på arbejderne er udførligere beskrevet s. 84ff.). Dette har nødvendiggjort uddannelse af en stærkt stigende mængde af medicinere, psykiatere, og psykologer, der enten kan gøre arbejdskraften arbejdsdygtig igen eller i værste fald opbevare og nødtørftigt pleje de mennesker, hvis arbejdskraft ikke mere kan sælges.

Udviklingen af den borgerlige arbejdspsykologi

Som eksempel på erkendelsesproduktionens indordning i det kapitalistiske samfund, gennemgås udviklingen af den borgerlige arbejdspsykologi, som er forløbet i tre store trin:

1. scientific-management-teorier
2. human-relations-teorier
3. human-resources-teorier

Scientific Management. Taylor, hovedmanden i scientific-management-bevægelsen, sætter som hovedmålet at fjerne antagonismen mellem virksomhedsledelsen og arbejderne ved hjælp af videnskabelige metoder. Løsningen for scientific-management-bevægelsen er at maksimere arbejderens produktion, så både profitten og lønnen kunne stige. For at afskaffe arbejderens ineffektivitet og dovenskab og sikre deres initiativ måtte virksomhedsledelsen følge en bestemt plan:

»a. Den må udvikle en videnskab for hvert element i et menneskes arbejde, som erstatter den gamle tommelfingermetode.

b. Den udvælger videnskabeligt, træner, oplærer og udvikler arbejderne, hvor han før selv valgte sit arbejde og trænede sig selv som han bedst kunne.

¹ Se f.eks. *Kurasje*, nr. 1, s. 28–61.

c. Den samarbejder hjerteligt med arbejderne for at sikre, at alt arbejdet bliver gjort i overensstemmelse med principperne i den videnskabelige, der er blevet udviklet.

d. Der er næsten lige fordeling af arbejde og ansvar mellem ledelse og arbejdere. Ledelsen overtager alt arbejde, som den er bedre egnet til end arbejderne, mens tidligere alt arbejdet og den største del af ansvaret blev kastet over på arbejderne.²

I praksis indebærer scientific-management, at arbejdet bliver opdelt i planlægning, som virksomhedsledelsen tager sig af, og den simple udførelse af arbejdet, som arbejderne har at koncentrere sig om, at arbejdet efter grundige tids- og bevægelsestudier bliver opdelt i små enkeltoperationer, som man kan optræne de enkelte arbejdere i at udføre på den hurtigste og mest rationelle måde, uden unødvendige bevægelser, og at der på grundlag af disse tids- og bevægelsestudier etableres lønsystemer, der har til hensigt at animere den enkelte arbejder til at arbejde mere og mere.³

Human relations. I 1920'erne startedes på Hawthorne-fabrikkerne i Chicago et forskningsprojekt,⁴ som udviklede sig til at blive det hidtil vigtigste socialpsykologiske forskningsprojekt foretaget i industrien, og som er meget illustrerende for, hvilke kræfter, der driver den borgerlige arbejdspsykologi fremad.

Projektet indledtes med forsøg på at finde sammenhænge mellem nogle arbejdsbetingelser og produktionens størrelse, for at man kunne øge produktionen, men i hvert stadium måtte forskerne indrømme den ene fejltagelse efter den anden. Trods dette skød virksomhedsledelsen bare endnu flere penge i projektet, så det i stedet for at blive standset fortsatte med større ressourcer. Hvorfor?

De første eksperimenter var en række belyningseksperimenter, hvor man isolerede seks piger i et rum og på alle tænkelige måder varierede den eksperimentelle variabel, belyningsniveauet. Ligeegyldig hvilke ændringer, man foretog, steg pigernes produktion og selv, da man gik tilbage til de oprindelige eller endog dårligere belyningsforhold, steg produktionen. Forskerne var tvunget til at indrømme, at eksperimenterne var totalt mislykkede på den måde, at man ikke havde fundet nogen sammenhæng mellem belyningsfaktoren og produktionens størrelse.

² Taylor: *Scientific Management*. N.Y., 1916, s. 36-37.

³ Disse lønsystemer og deres konsekvenser for arbejderens sundhed er beskrevet andetsteds.

⁴ Refereret i Roethlisberger & Dickson: *Management and the Worker*. N.Y. 1956.

Men en virksomhedsledelse bliver under alle omstændigheder fascineret af en sådan produktionsfremgang, og ledelsen på Hawthorne var ingen undtagelse. Den besluttede, at forskerne skulle lede videre efter årsagerne til den stærkt øgede produktion.

Den anden række eksperimenter var forsøg på at finde ud af, hvorledes produktionens størrelse afhang af faktorer som arbejdstiden og pausefordelingen. Her gik det på samme måde: Man opstillede den ene hypotese efter den anden og afprøvede deres gyldighed, men heller ikke her fandt man frem til nogen som helst forbindelse mellem de eksperimentelle variable og produktionsforøgelsen, da produktionen steg støt gennem hele eksperimentrækken, også da man gik tilbage til de oprindelige forhold.

Vi ser altså, at den industrielle socialpsykologi startede ved to kæmpefejtagelser, men blev derefter dirigeret ind i baner bestemt af virksomhedsledelsens glubske lyst efter at udvide produktionsforøgelsen til hele fabrikken.

Langt senere efter mange års refleksioner har Mayo fundet frem til, at »hvad der i virkeligheden skete, var at de seks individer blev et team, og at dette team helhjertet og spontant gav sig til at samarbejde i eksperimentet.«⁵

Disse resultater blev opfattet som eksempler på positivt samarbejde, men i en følgende eksperimentrække i Bank Wiring Observation Room fandt man eksempler på ikkesamarbejde. Det vigtigste fund i denne række af eksperimenter var, at arbejderne var involveret i et udviklet net af informelle grupper og klikker, som øvede en stærk kontrol over medlemmernes adfærd. Gruppen kontrollerede ved gruppepres den enkelte arbejders produktionsmængde. Ledelsens indførelse af produktivitetsfremmende lønsystemer, hvor man belønnede den enkeltes og gruppens merproduktion, blev på denne måde gjort ineffektiv.

Den informelle gruppes sanktioner var altså mere effektive end den formelle organisations.

Mayo's teoretiske fortolkning af disse resultater er, at arbejderens adfærd er et resultat af personlige følelser og ønsker om at komme godt ud af det med sine medmennesker og behov for at indgå i samarbejde og opnå personlig anerkendelse.

Denne teoretiske fortolkning førte til udførelsen af et intensivt interview-program, hvori der blev interviewet omkring 21.000 arbejdere.

⁵ Mayo: *The social Problems of an Industrial Civilization*. London 1949.

Dette program var forskernes modtræk mod de informelle grupperes produktionsbegrænsning og med dette startede en intensiv kamp for at engagere arbejderne i samarbejde med virksomhedsledelsen. I programmet udforskede man de personlige og sociale faktorer, der lå til grund for den individuelle arbejdspræstation, og interviewmetoden blev efterhånden det vigtigste middel, hvormed virksomhedsledelsen forsøgte at opnå den enkelte arbejders samarbejde.

Interview'et gav den enkelte arbejder mulighed for en emotionel udladning, for at »tale ud« om sit »problem«. For det andet demonstrerede interviewmetoden sin kapacitet til at hjælpe til, at den enkelte arbejder lettere kunne samarbejde med andre, derunder formanden. Man udarbejdede et katalog over arbejderne klager og oversatte dem til individuelle »problemer«, som man så forsøgte at få dem til at tale ud om, hvilket man derefter brugte til at skabe små forbedringer på arbejdspladsen, der kunne mildne på arbejderne »problemer«. Derved forsøgte man at hindre at klagerne kunne ophobes og almengøres til en erkendelse af modsætningsforholdet mellem virksomhedsledelsen og arbejderne, og endvidere at de enkeltes klagepunkter kunne resultere i en erkendelse af at arbejderne har fælles interesser, d.v.s. i en kollektivisering af klagerne.

Human resources. Med Hawthorne-studierne startedes der en intensiv kamp om de informelle gruppedannelser og om den enkelte arbejders motiver og adfærd. Kampen er foreløbig resulteret i en forandring i ledelsesstrategier, som efterhånden er ved at vinde indpas i den amerikanske industri, og som formodentlig kommer til at spille en rolle i Danmark også.

Her skal omtales en af de mest »progressive« ledelsesteorier, som er udformet af den amerikanske socialpsykolog *Chris Argyris*.⁶

Argyris kritiserer den moderne industri for, at den har skabt nogle arbejdsforhold, som frustrerer arbejderne behov for social anerkendelse, deres behov for at have kontrol over deres eget arbejde, for at have ansvar, deres behov for at føle anerkendelse, og ikke mindst deres behov for selvrigtigørelse.

Argyris anerkender altså, at der i den moderne industri er en modsætning mellem arbejdsforholdene og arbejderne behov, og det resulterer i, at arbejderne er nødsaget til at forsvare

sig over for virksomhedsledelsen ved at indgå i aktiviteter som fravær fra arbejdspladsen, produktionsbegrænsning, arbejdsstandsning, slow downs, organisering i fagforeninger, ligestyldighed over for arbejdet, sabotage o.s.v.

Argyris går ud fra en teori om, at arbejderen besidder en stor mængde *potentiel energi*, som er af fysisk, fysiologisk og psykisk art, og hvis kilder er de menneskelige behov. Den vigtigste energikilde i det moderne samfund er behovet for selvrigtigørelse. Hvis disse behov frustreres, oplever arbejderen fiasko, og den aktuelle energi der kan udnyttes til produktivt arbejde, bliver mindst mulig, og arbejderne indgår i stedet for i forsvarsaktiviteter.

Argyris opstiller en strategi til forebyggelse af sådanne forsvarsaktiviteter og til ændringer af virksomhederne, så en større mængde af arbejderne potentielle energi kan anvendes til produktive formål. Sådanne strategier går i kort-hed ud på, at man for det første anerkender, at arbejderne har behov for at føle anerkendelse i deres arbejde, for at have ansvar og kontrol over deres arbejde, for at virkeliggøre sig selv i arbejdet, og for det andet ved at inddrage og engagere arbejderne i virksomhederne ved, at danne selvstyrende grupper, der har meget vidtgående indflydelse på arbejdet og arbejdsforholdene.

Baggrunden for udviklingen af den borgerlige arbejdspsykologi:

a. Den kapitalistiske industris behov for metoder til intensivering af arbejdet for at hindre et fald i profitten.

b. Tendensen til automatisering af især den kemiske og den elektroniske industri, der nødvendiggør andre samarbejdsformer end tidligere.

c. Arbejderne modaktioner mod tidligere ledelsesstrategier, især de informelle grupperes produktionsbegrænsning som forsvar mod virksomhedsledelsens forsøg på intensivering af arbejdet ved hjælp af bl.a. produktivtetsfremmende lønsystemer. De mest moderne ledere har efterhånden været tvunget til at indse »at de traditionelle ledelsesformer ikke længere slår til. Man kan i dag hverken true, narre eller lokke folk til at arbejde mere effektivt [---] en ændring af de hidtidige ledelsesmetoder er nødvendig, dersom industrien skal kunne bevare sin nuværende stilling i samfundet. [---].

⁶ Chris Argyris: *Integrating the individual and the Organisation*. N.Y. 1964.

Disse ledere tager foreteelser som studenteroprør og flower-power-bevægelsen som tegn på, at der i befolkningen findes et behov – som måske er vanskeligt at definere – men som man alligevel må forsøge at imødekomme, dersom man vil undgå, at det kapitalistiske samfundssystem på længere sigt bringes i fare. [---] arbejdsgiverne i USA giver deres medarbejdere handlemulighed og ansvar for at *imødegå* en fremtidig socialisering.⁷

Arbejdspsykologien er langt om længe blevet nødsaget til at erkende, at der er konflikter i industrien, at arbejderne ikke er tilfredse, og arbejdspsykologiens senest udviklede strategier må ses som et defensivt forsøg på at løse modsætningen mellem arbejderne og kapitalen ved at engagere arbejderne i virksomhederne, et forsøg der er dømt til at mislykkes.

Samfundets universitet eller kapitalismens kundskabsfabrik?

Rektoren for Københavns Universitet, *Mogens Fog*, siger, at universitetets opgave består i at levere »grydeklare kyllinger«⁸

Rektoren for Berkeley Universitetet i Californien, *Clark Kerr*, siger det tydeligere:

»Aldrig nogensinde i historien har kundskab været af så central betydning for samfundets førelse. Hvad jernbanerne gjorde for den anden halvdel af sidste århundrede og hvad bilen gjorde for den første halvdel af dette århundrede, kan måske blive gjort for den sidste halvdel af dette århundrede af kundskabsindustrien: d.v.s. at tjene som brændpunkt for den nationale vækst. Og universitetet er centrum for kundskabsproduktionen. [---]. Universitetet og dele af industrien bliver mere og mere lig hinanden. Idet universitetet bliver knyttet til erhvervslivet, kommer professoren – i alt fald i naturvidenskaberne og nogle af samfundsvidenskaberne – til at ligne en ingeniør. [---].

Kundskab er nu af central betydning for samfundet. Den er ønsket, ja krævet af flere folk og flere institutioner end nogensinde før. Universitetet som producent, grosserer og detailhandler af kundskab kan ikke flygte fra sin tjeneste. [---].

Det organiserede intellekt er en stor maskine, som har vundet stærk fremdrift siden Grækenland for 2500 år siden. Det leverer sine

talløse nye kundskabs-elementer men kun med ringe tanke på deres konsekvenser – på deres indvirken på omgivelserne – som et nyt insekt-dræbende middel. [---].

Intellektet er blevet et instrument for nationale formål, en komponent i det militærindustrielle kompleks.

Kundskab er varig. Den er også overførbart. Kundskab koster meget at producere, mindre at reproducere. Så det kan betale sig at producere kundskab, hvis den kan tages bedre og hurtigere i brug i produktionen.⁹

Universitetet og de højere læreanstalter udvikler sig hen imod at blive kundskabsfabrikker til massefremstilling af forskningsresultater og højt uddannet arbejdskraft, som der er en stigende efterspørgsel efter under den moderne kapitalismes højtudviklede produktionsstade. Det er her man skal finde den dybere årsag til studenteroprøret (se det følgende).

Der eksisterer en vidt udbredt forestilling om, at universitetet er samfundets universitet og derfor til gavn for alle. Således skriver den lokale annonceavis Sydvest Bladet i sin leder d. 13. marts 1970 vendt mod »den form oprøret har fået i de senere år,« at »-- universitetet ikke tilhører hverken de studerende, professorerne, lærerne eller nogen som helst anden gruppe. Det tilhører det danske samfund. Det er skabt af samfundet, og skal der laves om på styrelsesform, undervisningsmetodik eller noget som helst andet inden for universitetets ramme, er der kun en eneste forsamling, der har det afgørende ord – den lovgivende folkevalgte forsamling! – Folketinget!«

Men det giver ikke megen mening at hævde, at universitetet er samfundets universitet, så længe samfundet ikke er sin egen herre, men underlagt kapitalens herredømme. Så universitetet er kun samfundets universitet i den forstand, at alle skal være med til at betale for det over deres skatter.

Universitetet er *statens* universitet. Staten opretholder det for at sikre produktion af den forskning og intellektuelle arbejdskraft, som staten mener, der er behov for. Spørgsmålet er så, hvad det er for behov, der her gør sig gældende. Nok må staten legitimere sig selv og det samfundssystem, der er dens forudsætning, ved at *fremtræde* som om den virker for »almenvællet«

⁹ Clark Kerr: *The Uses of University*. 1963, s. 88, 90, 114, 123, 124. Den i 1969 udgivne betænkning »Industriell innovation i Danmark« (Akademiet for de tekniske Videnskaber i samråd med Forsknings Fællesudvalg) er udslag af den danske stats og erhvervslivets bestrebelse på at tilpasse universitet og forskning til den moderne kapitalismes behov, således som det forlængst er sket i USA.

⁷ Foredrag af industrikonulent Mogens Hylledig: *Nyere ledelsessynspunkter i USA's industri*. Trykt i dette nr. af *Kurasje*.

⁸ Tale på Frue Plads, 1968.

behov. Men i et modsætningsfyldt klassesamfund er »almenvellet« en mystifikation. Og da statens eksistensgrundlag – og politikernes valggrundlag – er evnen til at sikre, at det givne samfund fungerer så effektivt og gnidningsløst, som det er muligt, bliver dens egentlige rolle til stadighed at vedligeholde og forbedre kapitalens livsbetingelser og udviklingsmuligheder (hvilket er det samme som profittens do.) og dæmme op for den strukturelt bestemte sociale uro. M.a.o. bliver dens funktion at opretholde samfundet inden for den besiddende klasses særinteresser,¹⁰ jvfr. de desillusionerende erfaringer fra socialdemokratiske regeringsperioder her såvel som i udlandet.

Som et stadig vigtigere led i denne statslige funktion indgår statens foranstaltning – via universiteterne – af kundskabsproduktion til brug for kapitalen.

Universitetet opretholdes altså ikke for at gavne det uhyre befolkningsflertals, lønarbejdernes interesser. Det opretholdes, for at det moderne kapitalistiske erhvervsliv kan få dækket sit behov for teknisk og videnskabelig arbejdskraft og forskning. Og derved kommer lønarbejdernes betaling for universitetets drift i virkeligheden primært til at tjene private profitinteresser og lønarbejdernes egen undertrykkelse.

Ved at viderebringe et krav, som Syd-Vest-bladet opfatter som manges krav, om at studenterne skal holde sig i ro og lade være med at lave oprør og passe deres studier, bidrager man blot til, at denne tilstand, med at arbejderne betaler til deres egen undertrykkelse, opretholdes i endnu længere tid, og til, at det stadigvæk skal være sådan, som Syd-Vest-bladet ganske rigtigt har indset, at studenterne » – om nogle år skal sidde på den modsatte side af skrivebordet, når der skal forhandles om rationalisering, tidsstudier, lønninger og meget andet.«

Arbejdere og studenter

Syd-Vest-bladets leder illustrerer de vanskeligheder, som de revolutionære studenter møder i forsøget på at etablere kontakt med arbejderne med henblik på en fælles kamp for at gøre det af med samfundets kapitalistiske form. Disse vanskeligheder skyldes ikke blot, at »den mand, der passer sin larmende maskine, har svært ved at mobilisere sympati for den mand,

der om nogle år skal sidde på den modsatte side af skrivebordet . . .«,¹¹ men også, at studenterne, mens de endnu er på universitetet, har visse privilegerede forhold (kan stå op, når de selv vil, tilrettelægge deres arbejdstid, som det passer dem etc.) sammenlignet med arbejderne på deres arbejdsplads.

Sagen er nemlig ikke så enkel, at »situationen på universiteterne er parallel til situationen på arbejdsmarkedet«,¹² og at arbejdere og studenter *derfor* er naturlige forbundsfæller. For det første halter analogien (den kan endda føre til direkte fejltagelser). For det andet stikker interessefællesskabet mellem arbejdere og studenter dybere.

Vi skal nu søge at begrunde disse to påstande, fordi de berører et anliggende, som det er vigtigt at få afklaret med henblik på den fremtidige strategi og med hensyn til, om arbejderne nogensinde kan have tillid til, at studenterne vil andet og mere med en alliance med arbejderne end en opportunistisk, midlertidig studenter-arbejder-solidaritet for at få støtte til krav om forbedring af forholdene på universitetet og om sociale goder såsom uddannelsesløn.

Lønarbejdet

Lad os først se på arbejderens relation til *sin* modpart, den såkaldte arbejdsgiver. I den nuværende samfundsstruktur er produktionsmidlerne koncentreret i hænderne på én samfundsklasse, den besiddende klasse. Da arbejderne således ikke selv råder over de produktionsmidler, som er nødvendige for at kunne producere midler til livets opretholdelse, må de stille deres arbejdskraft til disposition for en arbejdsgiver – et medlem af den besiddende klasse – i et vist tidsrum mod en vis sum penge, arbejds lønnen. Det betyder, at arbejderne må lade sig underordne arbejdsgiverens betingelser: at arbejdskraften skal være til rådighed for arbejdsgiveren en vis tid ud over, hvad der skal til for, at arbejderne kan tilføre råmaterialerne en værdi svarende til arbejds lønnen. Ellers blev der ingen profit, og arbejdsgiveren havde da ingen interesse i at ansætte arbejderne.

Arbejderens forhold til sin modpart er således et *udbyttningsforhold*. Jo mere arbejdsgiveren kan presse lønnen ned, jo større bliver profittens andel af de producerede værdier. Jo

¹⁰ Det er væsentligst i denne forstand – og ikke i den vulgære marionetdukke-betydning – at staten har klassekarakter.

¹¹ Syd-Vest-bladets leder.

¹² Løbeseddel fra debatugen 1970.

mere arbejdsgiveren for at forøge profitten ved overvågning, akkordsystemer, mekanisering o.s.v. presser arbejdstakten i vejret, jo mere ulideligt bliver arbejdet for arbejderen. Uanset den megen vi-er-alle-i-samme-båd-snak (som visse professorer på det sidste i særlig grad har bidraget til¹³) er der altså en *uforsønlig interessekonflikt* mellem de to parter.

Det drejer sig om et *tvangsmæssigt* udbytningsforhold. Arbejderen kan kun leve ved, at hans arbejde bliver et *middel* for en fremmed magt, d.v.s. ved at han reproducerer og forstærker denne ham modstående magt. Og arbejdsgiveren kan kun opretholde sin position i kraft af vedblivende udbytning af arbejderen, ikke så meget for privatforbrugets skyld (det være sig nok så stort), som fordi den hvileløse kapitalformering er nødvendig for at kunne investere i det stadigt mere kostbare tekniske produktionsudstyr, uden hvilket han vil gå under i konkurrencen. Den vedvarende kapitalformering er dermed den eneste mulighed for at opnå og opretholde magt og prestige og undgå risikoen for at komme til at friste lønarbejderens skæbne.

Modsætningernes karakter inden for universitetet

Hvorledes er nu studenternes relation til *deres* modpart, universitetslærerne? (for enkeltheds skyld kan vi se bort fra sondringen mellem professorerne og de øvrige lærere). Her er der ikke tale om, at strukturen fremtvinger udbytning. Nok giver en lærers position ham mulighed for at suge ideer og anden indsats til sig fra studenterne med henblik på egne formål. Men det afgørende er, at dette ville være simpelt tyveri og langt fra er nødvendigt for, at han kan blive i sin position. Og mens arbejderen under sit arbejde tilhører en anden og frembringer et produkt, der så snart det er skabt, tilhører en anden, så har studenten en ikke uvæsentlig grad af frihed, da han endnu ikke har måttet sælge sin intellektuelle arbejdskraft til nogen. Han er i færd med at *uddanne* den. Den kundskab, han producerer, beholder han i sit eget hoved, så han *selv* kan sælge den senere hen – i modsætning til hvad arbejderen kan med sit produkt. (I øvrigt indebærer det intellektuelle arbejde, selv når det udføres for en anden, og dets ydre resultat tilhører denne,

en særlig fordel: der er ikke tale om en total afhændelse af det, der frembringes. Thi en del af det frembragte udgøres af en højere udviklet intellektuel formåen, som forbliver under den arbejdendes egen kontrol.)

Men hvori består da modsætningerne på universitetet? Lad os se på lærernes interesser. De vil have mest mulig tid, penge og frihed til forskning – og evt. til at gnave ben i det private erhvervsliv. Dette kan være en belastning for undervisningens pædagogiske kvalitet og indhold, som tenderer mod at indsnævres til deres egne interesseområder og mod at være forældet. Og deres videnskabelige prestiges evt. ømfindtlighed kan gøre dem lidet åbne over for videnskabelig fornyelse og kritik, som måtte overskride deres egne faglige interesseområder og kunne reducere deres arbejdes omdømme.

Disse ting er i modstrid med studenternes interesse i en fri, alsidig og kritisk studie- og undervisningsvirksomhed. Blot er der ikke tale om en uforsønlig interessekonflikt. Ej heller udgør lærerne et overflødigt element, der skal overvindes og ophæves, således som arbejdernes modpart, den kapitalistiske klasse, gør. Interessekonflikten student/lærer eksisterer kun i den udstrækning lærerne udnytter ovennævnte *muligheder*, som deres hidtidige monopol på universitetets forvaltning, kontrollen over eksamenssystemet etc. giver dem – og i den udstrækning de modsætter sig afskaffelsen af dette monopol.

I den senere tid er et konfliktelement af mindre traditionel art kommet mere og mere i forgrunden. Det har dybest set ikke så meget med divergerende lærer- og studenter-interesser at gøre som med en konflikt mellem studenternes og en tredje parts interesser, nemlig statens/erhvervslivets interesser. Når denne konflikt fremtræder som et sammenstød mellem lærerne og studenterne, hænger det sammen med lærernes funktion som varetagere af omtalte tredje parts interesser. Baggrunden herfor er, at studenteroprøret – som nærmere beskrevet nedenfor – er inde i en udvikling, hvor hovedvægten flyttes fra de traditionelle interessespørgsmål (»bedre« forhold »inden for« de nuværende universiteter) til det mere væsentlige spørgsmål om den bagvedliggende kapitalistiske samfundsstruktur. Når de studenter, der er inddraget i denne udvikling – som et led i denne – forsøger at få taget nye emner op i deres studier, støder de straks på hindringer: lærergruppens mere eller mindre massive modvilje over for ændringer ved studierne snævre, erhvervsbe-

¹³ Jvf. forårets debat i avisspalterne om forskning for det private erhvervsliv.

stemte rammer og dens modstand mod virkelig studenterindflydelse på disse sager.

Vi må undersøge dette problem nærmere. Hvorpå beror lærernes beredvillighed til i undervisningen og ved eksamensbordet at fungere som garanter for, at de færdiguddannede kandidater kommer ud fra universitet som tilpas fodrede »grydeklare kyllinger«? Udover de allerede nævnte tids-, prestige- og overkommelighedsmæssige hensyn må man regne med, at også lærernes interesse i mindst mulig indblanding i, hvad de selv laver, spiller ind. For ved at fungere som pligttopfyldende varetagere af deres arbejdsgivers interesser i forbindelse med undervisningen overflødiggør de mere direkte statslig styring (foruden pengemæssige sanktioner), der kunne gå hen og blive til gene for deres egne interesser. Mindst lige så vigtig er mange af lærernes tilbøjelighed til at se sagen som om studenterne var ude på at gøre videnskaben *identisk* med politik.

At hævde, at de naturligvis ikke er det, men søger at demaskere videnskabens samfundsmæssige rolle og at skabe en videnskab *for folket – ikke for profitten*, er sort tale for de mange lærere der hidtil har levet en tryk tilværelse i ly af den positivistiske videnskabsopfattelse. De modsætter sig studenternes bestræbelser, der ses som værende fremmede for videnskaben – ja, en trussel mod den.

I den udstrækning lærerne ikke ser studenternes bestræbelser som faldende uden for »videnskaben«, ser de dem i hvert fald som faldende uden for »samfundets interesser« og modsætter sig dem af denne grund. Der er blot det ved det, at »samfundets interesser« her står for det *bestående* samfundets interesser. Det er dem lærerne reelt forsvare, mens de tror at tilgodese *samfundets* interesser. Denne funktion som repræsentanter for og bærere af borgerlig ideologi hænger sammen med lærernes traditionelle tilknytning til borgerskabet – i kulturel forstand eller i mere materiel forstand (bibe-skæftigelse i aktieselskabsbestyrelser o.l.).

Det fremgår, at lærernes modstand mod studenternes bestræbelser er betinget af objektive og subjektive forhold, der ikke er uøseligt forbundet med det at være universitetslærer i et kapitalistisk samfund, men som vil ændres i takt med lærernes stigende proletarisering og studenternes praktiske og teoretiske aktivitet på universiteterne.

Den omstændighed, at studenterne fortsat i realiteten holdes ude fra virkelig indflydelse på

deres egne forhold, indebærer en første, umiddelbar anledning til solidaritet mellem studenter og arbejdere i kampen mod umyndiggørelsen h.h.v. i auditorierne og på fabriksgulvet. Dette er bare ingen grund til ikke at erkende, at arbejderne er underkastet *hårdere* betingelser end studenterne. Kæler man for sin egen forurettelse og sætter lighedstegn mellem studenternes og arbejdernes vilkår, forplumrer man blot tingene og gør sig til grin i arbejdernes øjne, for hvem kontrolure, visitation, tidsstudiemålinger o.s.v. er hverdagens påmindelser om, at det lighedstegn gælder ad Wandsbek til.

Fra oprør mod »professorvældet« til kamp mod det kapitalistiske samfund

Imidlertid bliver det dybere interessefællesskab mellem studenter og arbejdere (tillige med forholdet student/lærer) tydeligere, når vi ser på universitetets stilling i *samfundet*. På kundskabsfabrikken er det ikke læreren eller professoren, der er arbejdsgiveren, men staten. Såvel lærere som studenter får i form af h.h.v. lærergage og UU-støtte kombineret med udsigt til en højtlønnede akademikerstilling »løn« for at producere forskning og intellektuel arbejdskraft, som staten mener, der er brug for og derfor betaler de nødvendige produktionsomkostninger til.

Men som beskrevet i et foregående afsnit er det statens rolle at få samfundet til at »glide« på den kapitalistiske strukturs vilkår. Derfor bliver det, som staten forfægter, at »der er brug for«, det som produktionens herskere er interesseret i at bruge, hvilket på sin side er alt, hvad der – uanset hvor stor eller lille dets egentlige sociale nytteværdi er – kan bidrage til at øge profitten.

Målet for det intellektuelle arbejde er da ikke et mål, som den studerende eller forskende har sat sig selv, men et mål, der er ham fremmed og uvedkommende. Denne tendens i retning af fremmedgørelse af det intellektuelle arbejde er imidlertid i strid med selve dets specifikke natur. For den intellektuelle udfoldelse kræver fri og skabende virksomhed. Nødvendigheden af at spore studenterne til selvstændigt arbejde gør det umuligt at undgå, at de stiller sig kritiske over for de fastlagte – evt. repressive – funktioner, deres arbejde skal opfylde. Og det gør dem bevidste om karakteren af det bagvedliggende samfundssystem.

Den på universitetet eksisterende adgang til udstrakt indbyrdes kommunikation mellem individer i samme situation – ja, den studiemæssige nødvendighed deraf – gør, at deres bevidsthed bliver kollektiv og videreudvikles. Den kritiske holdning forstærkes kun yderligere, når studenterne under studierne opdager den borgerlige videnskabs skyklapper, og når de – i og med de stadig strammere studieplaner, afvisning af kravet om indflydelse på forskningen o.s.v. – konfronteres med symptomet på den skranke, det borgerlige samfund sætter for videnskaben. Denne skranke er ikke mindst mærkbar i socialvidenskaberne, som afskæres fra at udvikles derhen, hvor de ved deres indhold kunne få revolutionære konsekvenser.

Den uddannelsesmæssige, videnskabelige, kulturelle og sociale frigørelse kan ikke realiseres i et kapitalistisk samfund. Dette er den egentlige grund til, at studenterne, som selv er en vordende del af den store masse af lønmodtagere, i stigende grad erkender deres og arbejdernes fællesinteresser: løsrivelsen fra det kapitalistiske åg, der bag fabriksporten direkte giver sig til kende som lønarbejdets tvangskarakter, mens det på universiteterne viser sig mere indirekte. Men også dér er der i sidste instans tale om en tendens, hvorved mennesket reduceres til en blot og bar produktionsfaktor.

Denne erkendelse forstærkes ved den mere og mere åbenlyse konflikt mellem privat disposition over produktionsmidlerne og produktionsprocessens samfundsmæssige karakter. Bl.a. træder denne konflikt tydeligt frem på studenternes egen arbejdsplads, hvis behov for investeringer – ligesom samfundets mange andre kollektive behov – langt fra kan tilgodeses i det af privatinteresserne dirigerede samfund. »Mens der ikke er tilstrækkeligt med penge til universiteterne, er der mere end tilstrækkeligt med penge til reklame og overflødige duppeditter.«¹⁴ Bag dette og tilsvarende eksempler ligger en fundamental modsætning mellem de ressourcer, der ligger gemt i den eksisterende teknologi og viden, og den kapitalistiske barriere, som forhindrer deres udfoldelse. Ikke mindst den intellektuelt arbejdende har mulighed for at blive sig dette bevidst – og for at erkende, at det klasseløse samfund er inden for rækkevidde. Det var dog formentlig først det makabre, internationale udtryk for kapitalismens iboende modsætninger – de imperialistiske krige

i Vietnam og andre steder – der virkelig nedbrød studenternes illusioner om »den vestlige verden« som demokratiets og retfærdighedens evige og sande verden. Derefter var vejen åbnet for den i mange af de kapitalistiske lande, med internationale faseforskydninger, stedfindende udvikling af studenteroprøret fra at beskæftige sig med symptomer til at beskæftige sig med sagens kerne: den kapitalistiske samfundsstruktur og nødvendigheden af at forene sig med arbejderne i en fælles kamp for en samfundsmæssig omvæltning.

Bemærkninger om strategi

Spørgsmålet er da, hvorledes de studerendes interessefællesskab med lønarbejderne skal udnyttes i praksis.¹⁵

Hvorledes er de nutidige vilkår for den kraft, der må være den grundlæggende i den revolutionære bevægelse – lønarbejderne? P.gr.a. automationen og de nye arbejdsformer på virksomhederne er der skabt en tendens mod, at arbejdet bliver stadig mere intellektuelt præget og kræver selvstændighed, opfindsomhed, engagement og desuden nødvendiggør udstrakt indbyrdes kommunikation. Dette vil gøre det mindre let for arbejdsgiveren at undgå, at arbejderne opnår en bevidsthed om, at deres behov, interesser og bekymringer ikke er isolerede tilfælde, men *fælles*. Der kan opstå en erkendelse af, at den virkelighed, den enkelte daglig lider under, er almen, at den har sammenhæng med hele samfundets opbygning, ikke er en evig naturnødvendighed, men skabt af historiske betingede forhold, som det bliver stadig sværere at retfærdiggøre.

Bevidstheden om denne samfundsmæssige og historiske sammenhæng – og evnen til at artikulere den – hæmmes fundamentalt af sproglige barrierer, massemediernes fordrejende og indsnævrende virkelighedsperspektiv, de etablerede fagorganisationers klassesamarbejde etc.

Og da disse problemer ikke løses af sig selv, er det her de revolutionære studerende må sætte ind. Dels ved at bruge deres studier og faglige ressourcer til at udvikle en forskning og uddannelse, der kan tjene til lønarbejdernes – og dermed også de intellektuelt arbejdendes – frigørelse, og

¹⁴ Ernest Mandel i »politisk revy«, nr. 107, september 1968.

¹⁵ En del af de følgende synspunkter vedrørende baggrunden for og nødvendigheden af en strategi, der stærkt adskiller sig fra den traditionelle leninistiske strategi, der har overlevet sig selv, er inspireret af et foredrag af den tyske sociolog Oskar Negt i Kbh. d. 1. apr. 1970 om »universitet og arbejderbevægelse«. I øvrigt kan henvises til hans artikel »Arbejderoplysning i senkapitalismen«, *Vindrosen*, nr. 2–3, 1970.

ved at befordre udsprelsen af informationer, der er relevante i denne sammenhæng.¹⁶ Dels ved at gennemføre grundigt forberedte, gennemdiskuterede aktioner, der er egnede til at hæve medstuderendes såvel som deres eget bevidsthedsniveau, og som frem for alt er en omsætning af lønarbejdernes samfundsoverskridende behov og fordringer og dermed et middel til at højne den politiske artikulationsevne i lønarbejderklassen ved at blotlægge forbindelsen mellem nære, konkrete problemer på arbejdspladsen (og i arbejdertilværelsen i øvrigt) og den samfundsstruktur, som de er bestemt af.

Kontakten med arbejderne

En nødvendig betingelse for, at dette skal lykkes, er, at kontakten med arbejderne opretholdes og videreudbygges, så aktiviteten ikke mister forbindelsen med sit grundlag, så flere ressourcer kan udnyttes, og kommunikationsbarriererne kan nedbrydes. Formentlig er basisgrupper med konkrete opgaver og med en løst struktureret fælles overbygning uden speciel partitilknytning foreløbig den mest hensigtsmæssige organisationsform. Et eksempel har man i den nuværende »arbejder og studenter gruppen«, som er en fællesforsamling af forskellige mindre arbejdsgrupper. Denne organisationsform er bl.a. egnet til at samle kræfterne trods forskellige traditionsbestemte partitilhørsforhold og til at aktivere bevægelsen.

I denne forbindelse må man imidlertid ikke glemme den lære, som studenterne fra Kritische Universität i Berlin 1968 drog af deres forsøg på organiseret samarbejde med arbejdere og funktionærer. I en rapport herom hedder det, at i modsætning til studenterne har arbejderne »på grund af deres daglige erfaring fra arbejdspladsen på ingen måde nogen illusion om demokrati og retfærdighed. De véd meget bedre end studenterne, at de udbyttes, og at det at gennembyrde udbytningssammenhængen truer deres materielle eksistens.« »Mest troværdige er studenterne for de lønafhængige dér, hvor de med resultat kæmper mod deres egen afhængighed i de højere læreanstalter (---) Selv hvor studenterne lader sig motivere af arbejdernes interesser er de på ingen måde sikre på disses støtte (---) Arbejderne forkaster ethvert formynderi. Kun når studenterne giver afkald på en blot belærende indstilling, er ar-

bejderne og funktionærene beredte til at udveksle erfaringer og i særlige tilfælde at indlede et samarbejde.«¹⁷

Kampen på og om universitetet

De politisk bevidste studenter bør i første række gøre noget på deres egen arbejdsplads, d.v.s. dér hvor deres egne og medstuderendes sko trykker. Men i stedet for at fiksere studenteproret omkring de interne universitetsforhold, skal det være en kamp, der rækker ud over universitetet som sådan og peger på de samfundsmæssige produktionsforhold, hvori umyndiggørelsen og umenneskeliggørelsen har sit udspring. Kampen drejer sig om, hvorvidt fagene skal have en samfundsbevarende eller en befriende funktion. Den må føres gennem aktioner og kritisk aktivitet over for borgerlige træk ved de etablerede videnskaber, ikke mindst human- og samfundsvidenskaberne, gennem ændringer og liberalisering af studieordninger og eksamensformer, gennem seminarer, debatter og alternativ undervisning og forskning.

Frem for alt må en afmægtig ghetto-tilværelse uden kontakt med »det tavse flertal« af studerende undgås. »Det kritiske universitet« skal ikke adskilles fra, men virkeliggøres i basisgrupper på det sted, hvor studenterne har deres daglige gang og virksomhed.¹⁸ Naturligvis kan senkapitalismens kundskabsfabrik ikke som helhed forvandles til en kraft for socialismen, men kræfter inden for denne landets største arbejdsplads kan skabe en baggrund for en teoretisk og praktisk aktivitet, der er et led i klassekampen. Hvor stor en del af arbejdet på universitetet, der kan blive en progressiv kraft, afhænger af de studerendes beslutsomhed og udholdenhed.

»Det tavse flertal«

I og med at studenter går ind i dette arbejde, praktiserer de samtidig deres egen principielle interesse i at udøve en aktivitet, der er en virkeliggørelse og udvikling af deres intellektuelle og kritiske evner, i stedet for en aktivitet, der blot er en nødvendig omkostning for at erhver-

¹⁷ Se tidsskriftet *Zenit* nr. 4, 1968, s. 76-77.

¹⁸ Ved Københavns Universitet findes der en hel del eksempler på effektivt arbejdende basisgrupper, specielt inden for de humanistiske og socialvidenskabelige fag. Se f.eks. *VS-Bulletin* nr. 43, 1970, s. 4.

¹⁶ Dette nr. af *Kurasje* er ment som et forsøg i denne retning.

ve sig visse færdigheder til at sælge efter endt studietid. Dette vil kunne motivere mange af de nuværende »tavse« til en aktiv indsats. Men aktivistkongerne må ophøre med formynderiet. Det frustrerer og passiverer blot deres medstuderende og skader dermed bevægelsen.

Lærerne

Hvad angår strategien over for lærerne fremgår det af de tidligere betragtninger om lærer/studentforholdet, at det vil være fejlagtigt ubetinget at tilstræbe en polarisering af dette forhold. Man skal ikke afvise enhver dialog med lærerne som nødvendigvis værende udtryk for en skinforsoning på linje med den, som socialdemokratiets ideologi og politik repræsenterer på landsplanet. »Når studenterne har rejst kravet om medbestemmelsesret, er hensigten netop *ikke* at »tage magten fra lærerne«, og sætte studenterne på toppen af universitetshierarkiet. Hensigten er tværtimod at *frigøre* det videnskabelige arbejde fra et uvidenskabeligt og irrationelt magthierarki og erstatte en skindialog med en virkelig, en videnskabsformidlende dialog. En sådan frigørelse kan bedst ske ved, at de forskellige grupper inden for hierarkiet bliver repræsenteret på en rimelig, ligeværdig måde i de organer, som styrer det videnskabelige arbejde.«¹⁹ Det vil vise sig og *har* vist sig,²⁰ at aktioner og diskussioner på universitetet ikke blot sætter noget i gang hos studenterne, men også hos i hvert fald en del af de yngre lærere. Og frem for alt er lærerne som den senkapitalistiske stats intellektuelle lønarbejdere underkastet samme revolutionerende betingelse som studenterne: modsætningen mellem den intellektuelle arbejdskrafts udfoldelsesmuligheder og de snævre, fastlagte funktioner, som den er udset til at skulle opfylde under senkapitalismen. Dette er den afgørende modsætning, som universitetsbefolkningen er inddraget i, og her står studenter og lærere principielt på samme side.

Vi hævder altså, at en del af lærerne vil bevæge sig i samme retning som studenterne, og at de kritiske studenter, der efter endt studietid får ansættelse på universitetet, vil kunne bevare en kritisk funktion dér – i hvert fald, hvis de ved at organisere sig undgår den passiverende isolation, som altid er en trussel, når studietiden er forbi. Den direkte ansættelse som sta-

tens betalte arbejdsledere på universitetet er selvsagt en vis hemske. Men det afgørende i denne forbindelse er, at mens en arbejdsleder på en almindelig virksomhed på grund af den umiddelbare afskedigelsesrisiko er forhindret i at stille sig på arbejderens side og modvirke arbejdsgiverens målsætning, så er det langt sværere at forhindre arbejdslederne på universitetet i at stille sig på studenternes side. Dels indebærer deres arbejde et vidt spillerum. Dels er dets resultater langt sværere at gennemskue, end det for en almindelig arbejdsgiver er at konstatere, om arbejdsprodukterne er af den tilsigtede kvalitet og kvantitet. Endelig er det jo officielt legitimt for universitetet at forholde sig frit og kritisk. Og forsøg på direkte indgriben fra statens side er altid en pinlig affære. Mere indpakkede sanktioner i form af tilbageholdenhed med forskningsbevillinger o.lign. er naturligvis tænkelige – ja, så sikre som amen i kirken –, men de vanskeliggøres, såfremt mange studenter og lærere står sammen.

Akademiske lønarbejdere

Hvad vil der ske med revolutionære studenter, der efter endt studietid må tage ansættelse i statsadministrationen eller det private erhvervsliv? Et af problemerne vedrørende etablering af arbejder/studentersolidaritet var jo studenternes stilling som en gruppe af kun midlertidige medlemmer, der snart forlader deres status som studenter. Imidlertid kommer de færdige studenter i stadig mindre udstrækning til at besætte chef-poster »på den anden side skrivebordet.« De bliver lønarbejdere og skal til en vis grad indgå i horisontale kommunikations-sammenhænge med de ikke-akademiske lønarbejdere på grund af de nye produktionsmåder. Da sidstnævnte gruppes arbejde som følge af automationen bliver mere intellektuelt præget, vil afstanden mellem de to grupper mindskes, omend løn-, prestige-, og magelighedsforskelle vil vedblive at være der.

Om de akademiske lønarbejdere kan bevare en progressiv og kritisk funktion i forhold til det etablerede system og undgå at blive kapitalismens værn og støtte, afhænger af, om de ved passende måder at organisere sig på formår at stå sammen indbyrdes og med andre grupper i samfundet. Såvel sammenslutninger på tværs af forskellige virksomheder/institutioner som basisgrupper *på* disse er vejen. Derved kan den

¹⁹ Christiansen og Vold (red.): *Kampen om universitetet*. Oslo 1969, s. 10.

²⁰ Se f.eks. samme sted, bl.a. s. 10–11.

politisk-faglige aktivitet og solidariteten med de øvrige lønarbejdere bibeholdes og udbygges. Og man kan effektivt udnytte de muligheder, der (trods indlysende vanskeligheder i form af afskedigelsesrisikoen m.v.) er for at medvirke til en forrykkelse af magtforholdet i lønarbejderklassens favør ved i fællesskab med arbejderne på virksomheden at definere de fælles aktioners mål og gennemføre dem i front mod monopolkapitalens krav, mod umyndiggørelsen, mod helbredsnedbrydende arbejdsforhold og akkordsystemer, mod værdiløs overflodsproduktion og *for* en socialt nyttig produktion under de for den menneskelige natur og værdighed mest adekvate betingelser.

For revolutionære akademikere gælder det – som i klassekampen i det hele taget – at mulighederne for effektive aktioner afhænger af sammenholdet, af om der står magt bag. Strejketrusler kan være et særdeles kraftfuldt våben på grund af produktionsprocessens stadig mere sociale karakter og på grund af den rentabilitetsmæssige nødvendighed af, at de nye produktionsteknikker anvendes i døgndrift.

»Udgangspunktet for fagfolk af alle kategorier må være: Vi arbejder inden for det kapitalistiske samfund, som postulerer målsætninger, som gør os til betydningsfulde instrumenter for det bestående. Dette har været og er fortsat forudsætningerne for de flestes faglige virksomhed. Progressive fagfolks opgave er derfor

at sprænge denne ramme og sætte nye krav til os selv og det samfund, vi skal arbejde for. Fællesskabet, her og i resten af verden, er socialismens svar på den kapitalistiske udfordring, vi er stillet overfor.«²¹

Efterord

Om arbejderne og den alment menneskelige frigørelse og om teori og praksis sagde Marx for godt 125 år siden: »Af det fremmedgjorte arbejdes forhold til privatejendommen følger videre, at samfundets frigørelse fra privatejendommen o.s.v., fra trældommen, kommer til udtryk i *arbejderfrigørelsen som politisk* foreteelse, ikke som om det bare drejede sig om deres frigørelse, men fordi deres frigørelse indeholder den alment menneskelige, og den gør det, fordi hele den menneskelige trældom er nedlagt i arbejderens forhold til produktionen, og alle trældomsforhold bare er modifikationer og konsekvenser af disse forhold.«²²

»Ligesom filosofien i proletariatet finder sine *materielle* våben, således finder proletariatet i filosofien sine *åndelige* våben.«²³

²¹ Det norske tidsskrift *Kontrast*, nr. 4, 1969, s. 62, hvor der beskrives flere norske eksempler på horisontalt strukturerede faglige aktionsfronter.

²² »Økonomisk-filosofiske manuskripter« (1844), se f.eks. Marx: »*Samfund og frihet*«, red.: Jon Elster, s. 62.

²³ »Bidrag til kritikken af den hegeliske Retsfilosofi« (1844), se f.eks. »*Karl Marx*«, red.: Witt-Hansen, s. 66.